
ANALOGIES LEXICALS I SEMÀNTIQUES ENTRE EL ROMANÈS I EL CATALÀ

MIHAELA-MARIANA MORCOV

mihmorcov@yahoo.com

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”

Resum: El propòsit d'aquest article és de presentar una sèrie de fenòmens convergents en romanès i en català, d'interès per la difusió geogràfica, la història i l'evolució semàntica del lèxic llatí comú continuat en les dues llengües. Hem constatat que, mentre que en altres llengües romàniques certes paraules analitzades estan en curs de retrocés, en les variants dialectals o fins i tot en les variants estàndard del romanès i del català han conegut fins als nostres dies un procés de consolidació manifestat de vegades per mitjà d'un floriment semàntic. En romanès i en català les paraules emparentades presenten afinitats semàntiques que són rares o no tenen ecos en altres parts de la Romània. Un altre aspecte assenyalat és la presència de locucions idèntiques pel que fa a l'estructura lexical i a l'evolució semàntica dels elements components. L'anàlisi del lèxic romanès i català des de la perspectiva comparativa ens suggereix nous arguments per defensar el caràcter patrimonial de les paraules explicades com a resultats de les evolucions internes.

Paraules clau: ètim, etimologia, evolució semàntica, dialecte, àrea dialectal, locució

Abstract: The purpose of this article is to present several convergent phenomena in Romanian and Catalan, regarding the geographical diffusion, the history and the semantic evolution of the common Latin vocabulary inherited in both languages. It is established that, while in other Romance languages certain words are in the course of extinction, in the dialects or in the standard varieties of Romanian and Catalan, same words have experienced to this day a consolidation process sometimes manifested through an unusual semantic development. Both in Romanian and Catalan related words show semantic affinities which are rare or don't have echoes in other parts of the romance linguistic domain. Another aspect pointed out in my paper was the presence of identical expressions regarding the lexical structure and the semantic evolution of the component parts. The study of Romanian and Catalan vocabulary from a comparative perspective offers us new arguments for the inherited nature of some words explained as the result of internal evolutions.

Keywords: etymon, etymology, semantic evolution, dialect, area, expression

Fins ara el romanès i el català han estat rarament analitzats junts. Entre els pocs estudis comparatius dedicats a les dues llengües podem esmentar aquí l'article d'Alf Lombard *Encore une fois sur le *i* prosthétique du roumain. Et un rapprochement avec le catalan* (publicat a «Revue roumaine de linguistique», volum XXIV, gener-febrer, 1979, vol. no. 1, Editura Academiei Române, Bucarest) o l'article molt més general de Charles M. Carlton *Catalan and Romanian: a comparison* (publicat a *Actes del segon col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica*, p. 113-131). Encara que no hagi estat el seu objectiu principal, Joan Coromines (1985: 661) relaciona varies paraules catalanes amb els seus cognats romanesos. Una d'aquestes paraules és l'adjectiu arcaic *micó* 'petit', comparat amb el sicilià *niccu*, el grec dialectal *μυχός* i el romanès *mic*, emprats tots amb el mateix significat (*ibid.*).

Una investigació centrada en descobrir les convergències lexicals i semàntiques entre el català i el romanès es justifica des de varis punts de vista. En primer lloc, el català pertany, com el romanès, a les àrees laterals de la Romània. En segon lloc, el català comparteix amb el grup de llengües gal·loromàniques i amb el grup italiromànic trets que poden ser documentats en romanès, però no en castellà ni en portuguès.

D'una banda, l'objectiu d'aquest article és identificar en les dues llengües analitzades, al costat dels ètims comuns conservats, els paral·lelismes observables en l'evolució semàntica de les paraules patrimonials i en la incorporació d'aquestes paraules a locucions formades a partir de models similars o idèntics. D'altra banda, la nostra anàlisi té la finalitat pràctica de proposar noves hipòtesis etimològiques a la llum dels fenòmens evidenciats per la perspectiva comparativa. Una simple confrontació semàntica i formal del material lexical enregistrat en romanès i en català podria confirmar l'origen llatí de les paraules investigades o ens permetria matisar al menys les explicacions basades exclusivament en la idea de la derivació interna. També és útil posar en relació les solucions etimològiques proposades en romanès i en català per a paraules que fins ara no havien estat analitzades fora de les llengües a què pertanyen.

Per destacar la singularitat del vocabulari que el romanès comparteix amb el català respecte a altres llengües romàniques intentaré restringir en la manera que sigui possible el meu inventari lexical a aquelles paraules que es troben només en les dues llengües o que van sobreviure de manera aïllada en altres zones de la Romània i estan de vegades limitades a parlars isolats o a èpoques arcaïques.

L'article contindrà tres parts. En la primera secció es presentarà la situació de les paraules registrades en les dues llengües pel que fa a llur àrea de difusió, el període en què estan atestades en les dues llengües i en altres parts de la Romània i llur evolució semàntica. La segona part serà dedicada a les unitats fraseològiques comunes, mentre que en la tercera es presentaran els significats especials que ens van cridar l'atenció.

1.1. OBSERVACIONS GENERALS SOBRE EL LÈXIC ASSOCIAT AL COS HUMÀ I A L'ESPAI

Actualment el llatí *genūcūlum* es conserva en els dominis gal·loromànic, ital·loromànic, en portuguès, en català i en romanès (Meyer-Lübke 1972: 319; DCVB, *s.v. genoll*, Coromines 1984: 466, DA 1934: 248). Ens crida l'atenció que *cap* es conservi amb el significat de part anatòmica només en català, en occità, en alguns dialectes del sud, del centre i del nord d'Itàlia i en romanès (Rohlf 1955: 51, DCVB, *s.v. cap*, TLIO, *s.v. capo*). Pel que fa al lèxic associat a l'espai i a la casa, podem assenyalar els següents mots emparentats: cat. ant. *sus*, usat amb el sentit 'amunt, dalt' en la llengua antiga (del llatí *sursum*) (DCVB, *s.v. sus*), rom. *sus*, encara vigent a la llengua actual, emprat amb el mateix sentit que en català, cat. ant. *jos* (del llatí *josum* < llat. *deorsum*, cf. Coromines 1984: 927, Meyer-Lübke 1972: 236), usat amb el sentit 'avall', correspon al rom. actual *jos* (pel qual fet en la lingüística romanesa es proposà, com a ètim, el llat. vulgar *deosum*, procedent de la variant consagrada *deorsum*, cf. Candrea Densusianu 2003: 163, Cihac I 1870: 134, Ciorănescu 2002: 447, Tiktin II 1988: 514), cat. *a prop*/rom. *aproape*, que comentaré detalladament més avall, cat. *finestra*, rom. *fereastră*, conservat en espanyol només en la llengua antiga (en la forma *hiniestra*) (Meyer-Lübke 1972: 281).

1.2. ROM. *APROAPE* - CAT. *A PROP* 'VORA DE, PROP DE'

Per poder clarificar l'etimologia del romanès *aproape* 'vora de, prop de' i del cat. *aprop* 'id.' és útil l'anàlisi basat en la comparació de les dues paraules i de les altres paraules similars que es registren en altres llengües romàniques: lomb. *apriof* (Meyer-Lübke 1972: 16); march

ant. *aprove* (*ibid.*); sard (log.) *approve* (*ibid.*); fr. ant. *apruef*, *aprof* ‘després’ (*ibid.*, FEW 9: *Placabilis-Pycis*, s.v. *prōpe*); prov. *aprop* ‘vora de, prop de’ (Meyer-Lübke 1972: 16).

A diferència de Wilhelm Meyer-Lübke (1972: 16) i de Sextil Pușcariu (en DA 1913: 207), Joan Coromines (1986: 825-827) i Walter von Wartburg (1959: 449) no parlen d’un ètim llatí, *ad prope*, distint de *prope*, per explicar les variants precedides per la preposició *a* del català i del francès antic, el que pot conduir-nos a la conclusió que el cat. *aprop*, per exemple, és una variant derivada en català, idea suggerida també per la grafia *a prop*, en alternància amb la forma escrita aglutinada *aprop*. La mateixa posició sembla presentar també el DCVB, on *aprop* és explicat com una simple variant de l’adverbi *prop*: «*prop* (sovint precedit de *a* escrit *a prop* o *aprop*)». No obstant això, el fet que adverbis i preposicions similars siguin atestats en tantes llengües romàniques i sobretot en romanès, on no es conservà la variant sense preposició, i que en francès s’empri molt aviat (ja en la *Cançó de Rottlan*) (von Wartburg, *ibid.*) pot ser indicatiu d’una paraula transmesa del llatí.

I.3. PARAULES COMUNES EN CURS DE RETROCÉS

Presenten interès per a aquesta anàlisi una sèrie de paraules en curs de desaparició en la Romània que es conserven tanmateix amb plena vitalitat només en romanès i en català.

I.3.1. Llat. *tramittère* (*transmittère*) ‘transmetre’, ‘entregar’

Exceptuant el romanès, el català, l’occità i el gascó, el llatí *tramittère* es mantingué només en les fases arcaïques de les llengües romàniques (DLR 1983: 615-617; Meyer-Lübke 1972: 736; von Wartburg 1967: 210; DCVB, s.v. *trametre*; Coromines 1985: 652). No és sorprenent que el mateix mot hagi sobreviscut en occità i en català, llengües que presenten una història comuna i al mateix temps formen una àrea contínua. La presència del mot en gascó s’explica fàcilment puix que aquesta llengua està situada en la proximitat de l’occità i del català. És remarcable, però, que el català comparteixi amb el romanès una paraula que no deixà rastres en altres parts de les àrees laterals (portugués i castellà). Tanmateix, hi ha una diferència entre el romanès i el català. Mentre que en romanès el mot es transmeté per via popular fins avui, en català fou consolidat en la Renaixença per via literària (Coromines 1985: 653).

I.3.2. Llat. *remanēre* ‘restar enrere’

La major part de les ocurrences del verb en la Romània s’aturen a l’edat mitjana (log. ant. *remanere* cf. Wagner 1962: 348; cast. ant. *remaner/remanir*, cf. Coromines 1987: 415 i Kasten Cody 2001: 604, fr. ant. *remaneir, remanir, remaindre*, cf. von Wartburg 1962: 234; frpr. ant. *remaneir, remanir, remanoir, remaner*, cf. von Wartburg 1962: 234; port. ant. *remãer*, cf. Coromines 1987: 415). Observem que, amb excepció del romanès i del català, el verb és encara vigent en el domini itàlic i, dins aquest grup de llengües, especialment en italià (Wagner 1962: 348, Meyer-Lübke 1972: 595; Cortelazzo Zolli 1999: 1376). En sard, encara que el mot s’utilitzi, té només un sentit: ‘ésser feble’ (Wagner 1962: 348), que difícilment podem relacionar amb el significat arcaic i etimològic del verb. En aquesta situació, la dissolució de la paraula es reflecteix en la seva dissolució semàntica. En el grup de llengües gal·loromàniques el mot es conserva només en dos parlars isolats del francès i del gascó: el parlar de la zona de Lièges i el bearnès (Meyer-Lübke 1972: 595; von Wartburg 1962: 234). La major part dels sentits atestats en romanès tenen correspondències en català, mes en aquesta llengua l’ús del mot estigué limitat sobretot a la llengua literària (Coromines 1987: 414). En el llenguatge parlat s’empren més sovint *quedar* i *restar*. Dialectalment l’àrea semàntica del mot català és molt més restringida: a València amb el valor de ‘restar en un

lloc habitable', en els parlars de les illes amb el sentit de 'passar la nit' (*ibid.*, DCVB, *s.v. romandre*). A diferència del català continental, on és considerat com a noble, a Mallorca el mot es més representatiu de la llengua popular (Coromines, *ibid.*). Però, en general, com *trametre*, *romandre* és principalment una paraula literària.

Les analogies que podem establir entre el romanès i el català són interessants especialment pel que fa als sentits secundaris. Prenguem com exemple el sentit 'pervenir a una determinada situació o manera d'estar', que es registra en les dues llengües.

cat. No tinc fills als qual romanga esta casa.
rom. Nu am copii (fii) cărora să le rămână casa asta.
cat. morint lo pare, romàs orfe.
rom. murind tatăl, rămase orfan.

En espanyol emprariem fins i tot en aquests contextos el verb *quedar*.

1.3.3. Dũcũre 'conduir'

En general, *dũcũre* és continuat en les fases antigues de les llengües romàniques o en dialectes isolats. En italià, per exemple, els continuadors del llatí *dũcũre* estan registrats només a les èpoques arcaiques, mitjançant l'italià antic *ducere* (*durre*) i el venecià antic *dur* (TLIO, *s.v. dũcere*; Meyer-Lũbke 1972: 250). Pel que fa al domini gal·loromànic, el verb és atestat en el francès dialectal amb els sentits 'agradar-li', 'caure bé', 'convenir' (von Wartburg 1949: 170). Aquests sentits sobrevisqueren en el francès escrit fins al segle XVII (*ibid.*). En el francès literari actual la paraula és percebuda avui com a desusada i la prova n'és que les dues atestacions citades al TLFi (*s.v. dũire*²) daten del segle dinou. Un altre indicatiu de l'escassa vitalitat reservada a aquest verb en les llengües gal·loromàniques és que l'occità conserva la paraula d'origen llatí només mitjançant un dels seus parlars (el delfinat) (von Wartburg 1949: 170).

En sard es registren també marques de la paraula llatina, amb sentits i usos similars al romanès i al català. Leopold Wagner (1960: 481, 482) compara, per exemple, el sard *yukere* i el català *dur* pel que fa als usos semàntics comuns associats a les característiques físiques o a la indumentària. Tanmateix, el català *dur* i el romanès *duce* van desenvolupar matisos semàntics molt més variats que el cognat sard: rom. *duce* 'acompanyar', 'anar-se'n', 'suportar'; cat. *dur* 'anar amb certa disposició de cos o d'ànim', 'anar acompanyat', 'anar d'una manera determinada en el seu obrar', 'suportar, resistir' (DCVB, *s.v. dur*). És interessant que el mot català i el seu cognat romanès comparteixin el significat 'suportar', que no sembla tenir ecos en altres parts de la Romània. Ex. rom. «Duce boala pe picioare» (lit. «duu la malaltia dempeus», fig. «suporta la malaltia, és malalt sense jeure»), rom. «duce greub» («en duu el pes»).

Certs usos contextuals de les paraules romanesa i catalana també posen en relleu tendències comunes no atestades en les altres llengües romàniques. Per exemple, en sentit figurat el cat. *dur* i el rom. *duce* són molt sovint emprats en combinació amb la paraula *vida* (*viață* en romanès): cat. «Tres homes duent la mateixa vida», «Allà he duit vida salvatge», «[...] hac duyta molt aspre vida» (DCVB, *s.v. dur*; Coromines 1982: 218); rom. «Monahii duceau o viață foarte simplă și austeră» («els monjos duien una vida simple i austera»), «Își ducea viața într-o chilie, cetind» («duia la seva vida en una cel·la llegint»), «Pe verde mal să duci viață cu dulceață» («a una ribera verda, que duguis vida amb dolçor») (DLR 2009: 1521).

A diferència del català *dur*, el romanès *duce* no s'utilitza per parlar de la indumentària o per fer ressortir característiques físiques.

Tots els continuadors romànics del llatí *dũcũre* comparteixen el tret semàntic /desplaçar-se, anar-se'n/. El romanès va fer una passa endavant en comparació amb les altres llengües romàniques, àdhuc el català, mitjançant una alteració basada en l'eliminació

dels altres trets semàntics. En la forma reflexiva, *a se duce* començà a ser utilitzat amb el sentit d'‘anarse'n, dirigir-se cap a determinada direcció’, per una evolució metafòrica i expressiva fundada en l'analogia que es pot establir entre el cos del subjecte que realitza l'acció i una càrrega.

I.4. cat., occit. *amagar* ‘posar fora de la vista dels altres’, ‘sostreure al coneixement dels altres’ i rom. *amăgi* ‘embruixar, enganyar algú amb una conducta seductora, seduir’, poden conduir al mateix ètim?

El cat./occit. *amagar* i el rom. *amăgi* son dues paraules de difícil etimologia. Una de les hipòtesis proposades per a la paraula catalana i per a l'occitana és el germànic *magan* ‘poder’ (von Wartburg 1959: 497, Cuervo, *apud* DCVB, *s.v.* *amagar*). Tant en romanès com en català i en occità es proposà com a ètim un verb derivat del llatí *magus* (Bruch *apud* Coromines 1980: 249, Ciorănescu 2002: 35, Scriban 1939: 93, DELR 2011: 70), mes fins avui la paraula romanesa estigué relacionada amb la paraula catalana només en la lingüística romanesa. Al. Ciorănescu (2002: 35) accepta la hipòtesi sostinguda pels seus predecessors (Sextil Pușcariu, en DA 1913: 131, Tiktin 1986: 165) respecte a un ètim grec *μαγεύω* per al rom. *amăgi*, però, partint de les analogies amb el calabr. sicil. *ammagari*, esp. i cat. *amagar*, el lingüista romanès afegeix que la paraula grega penetrà probablement en romanès per mitjà del verb llatí no atestat *magire* o *magare*. L'explicació basada en una arrel grega transmesa per via hereditària és sostinguda també per August Scriban (1939: 93), que proposa com a ètim immediat del rom. *amăgi* el llat. *amagire. Pel que fa al català *amagar*, Joan Coromines (1980: 205) subratlla com a inconvenients de l'etimologia llatina el «sentit molt estret» i «l'ambient molt cultivat» del mot. En canvi, el lingüista català opta per una etimologia prellatina (*ibid.*). J. Coromines sosté per mitjà de l'anàlisi semàntic i de la continuïtat que s'observa en la distribució geogràfica del mot l'existència d'una filiació entre el cat. *amagar* ‘escondir’ i el cast./gasc. *amagar* ‘fer acció d'anar a executar una cosa en dany d'algú’ (*ibid.*: 248, 249). Segons J. Coromines, el significat primari del mot, ‘ocultar’, evolucionà en etapes successives a ‘disfressar, dissimular’, ‘fer acció equívoca d'executar una cosa (sense complir-la)’ i a ‘amençar’ (Coromines 1980: 249). L'anàlisi semàntica de Coromines serveix per a establir possibles connexions entre el mot romanès i el mot circumscrit a l'àrea de circulació constituïda pel català, l'occità, el gascó i el castellà. El significat ‘dissimular’, registrat en bearnès, és el punt d'unió entre l'accepció ‘enganyar’, atestada en romanès, i el significat del català. Pel que fa a les analogies entre el romanès i el domini iberoromànic, es pot prendre en consideració també la locució castellana *hacer amago* que, segons Coromines (*ibid.*), no significa ‘amençar’ sinó ‘fingir que volem fer una bella cosa’, doncs ‘enganyar’. També l'estructura formal de les paraules, amb una *a* inicial, justifica la comparació. La presència d'una *a* inicial, no registrada en les llengües indoeuropees amb què J. Coromines o els lingüistes romanesos mencionats aquí comparen el cat. *amagar* i el rom. *amăgi*, pot ser indicatiu d'un mot d'origen llatí.

II. EXPRESSIONS SIMILARS

II.1. EXPRESSIONS FORMADES PELS CONTINUADORS DE LES PARAULES LLATINES *ADI MENTE*

En el català antic i en romanès els adverbis constituïts per la preposició d'origen llatí *a* i els continuadors del llat. *mente* formen part de dues locucions idèntiques pel que fa a llur significació global i al significat dels nuclis verbals. Es tracta del cat. antic *prendre ament* (*a ment*) ‘fixar l'atenció en una cosa’, registrat al DCVB (*s.v.* *ament* 2), que en romanès correspon punt per punt a la locució *a lua aminte* ‘id.’, on *a lua* (< llat. *levare*) tradueix el cat. *prendre*. En català antic fou atestada també la locució *tenir a ment* (DCVB, *s.v.* *ment*), molt

similar a l'expressió romanesa *a ține minte*. L'única diferència entre les dues locucions és que el substantiu *minte* no està precedit per la preposició *a* com en el cas del català *ment*. Les expressions catalana i romanesa *tenir ament* 'tenir present en l'enteniment' i *a ține minte* 'no oblidar' cobreixen continguts semàntics molt similars.

En romanès antic fou registrada també la variant de la locució amb preposició, *în*, 'en' (< llat. *in*): *a ține în minte* (DLR 1965: 568). Puix que se'n registraren exemples amb preposició, que l'adverbi *aminte* és molt freqüent en romanès i que dins les locucions es combina amb varis verbs (*ține* 'tenir', *fi* 'esser', *aduce* 'dur', *pica* 'caure', *veni* 'venir') (DA 1913: 149), no excloem la possibilitat que durant l'època preliterària la locució romanesa hagi contingut la preposició *a*, com en català.

Sextil Pușcariu considera que *aminte* és format en romanès a partir de la preposició *a* i el substantiu *minte* (cf. DA 1913, *ibid.*). Segons H. Tiktin (1988: 171) *aminte* continua la locució llatina *ad mentem*. La comparació amb el català i amb altres llengües romàniques on es registren exemples d'estructures similars podria suggerir arguments a favor de la hipòtesi de Tiktin: en occità antic *tenir a ment* significava 'vigilar' i 'observar' (von Wartburg 1969: 708). Aquesta expressió es registrà amb el sentit 'vigilar' en provençal (*ibid.*). En el francoprovençal d'Aosta *teni a ment* significa 'recordar' (*ibid.*). En occità (el parlar llemosí) l'adverbi *ament* és emprat amb el significat 'atentament' (*ibid.*).

No poden explicar-se com meres coincidències les semblances formals i semàntiques que observem en l'estructura d'aquests adverbis i locucions adverbials.

II.2. EXPRESSIONS FORMADES PELS CONTINUADORS DE LES PARAULES *VENIRE I LUME*

En català i en romanès es registren les expressions gairebé idèntiques *venir a llum* (DCVB, *s.v. llum* I.1.; DLR 2008: 643, 644) i *a veni pe lume*, amb el significat de 'néixer'. Els verbs i els substantius que formen part de les locucions continuen els ètims llatins *vēnīre* i *lumen* (DCVB, *ibid.*; DLR *ibid.*). Pel que fa a llur estructura formal, aquestes construccions són rares, si no singulars en la Romània. En francès, per exemple, dins la locució equivalent construïda amb el verb *venir*, el substantiu escollit és *monde* (< llat. *mūndus*) (*venir au monde*) (TLFi, *s.v. monde*). Des del punt de vista semàntic, les dues expressions són comparables si admetem la possibilitat que en el cas de l'expressió romanesa el sentit actual de 'món' i el sentit arcaic i etimològic de 'llum' (de *lume*) s'hagin confós. Aquesta possibilitat és confirmada per la comparació amb altres expressions que contenen el mot *lume*, on la transició cap al significat modern no és definitiva. Per exemple, la paraula *lume* conserva encara rastres del seu significat antic dins l'expressió *a ieși la (pe) lume* (*la luma de sus*), literalment 'sortir a la llum (a la llum de damunt)', figuradament 'sortir a un lloc obert i lluminós', 'veure la llum del dia' (registrat a DLR 2008: 615).

En l'expressió *a se duce în lume* 'partir cap al món, partir lluny' el significat antic i originari, 'llum', no és evident més que per una comparació entre l'estructura d'aquesta locució i l'estructura de l'expressió dialectal *a se duce în lumini*, literalment 'anarse'n a les llums', fig. 'partir lluny'. Aquesta expressió fou recollida per mi en una localitat rural del sud de Romania (Vârtoapele, municipi de Teleorman).

II.3. EXPRESSIONS ESPECÍFIQUES DEL LLENGUATGE DIALECTAL O POPULAR

Al DCVB (*s.v. eixir* 10) es registrà l'expressió mallorquina *per una orella m'entra i per l'altra m'ix* amb la variant valenciana: *mix, m'ix: per la una m'entra i per l'altra m'ix*. En trobem la rèplica perfecta en la locució romanesa utilitzada en el registre popular: *îmi intră pe o ureche și îmi iese pe alta* (DLR 2002: 312).

El cat. *eixir* i el rom. *a ieși* procedeixen del llat. *exire* (REW 1972: 265). Observem doncs que les correspondències s'estableixen a nivell del contigut i a nivell de forma fins i tot en els menors detalls.

El mateix fenomen es constata en el cas de les locucions catalana i romanesa *colgar-se amb les gallines/a se culca cu găinile* (cf. DCVB, *s.v. colgar* Loc., DA 1940: 963), que subratllen d'una forma humorística el fet que algú se'n va al llit molt dejorn. El cat. *colgar* i el rom. *culca* procedeixen de l'ètim comú *colocare* (*ibid.*, REW 1972: 194). Les locucions esmentades destaquen el fet que en les dues llengües la paraula llatina evolucionà cap al sentit d'«anar-se'n a dormir».

II.4. CAT. *ESSER DE PLÀNYER/A FI DE PLÀNS* 'MERÈIXER COMPASSIÓ'

En la locució adjectival catalana *de plànyer* (DCVB *s.v. plànyer* v. 3.) i en la variant equivalent del romanès *de plâns* (DLR 1977: 851) els verbs que procedeixen del llat. *plangere* són precedits per la mateixa preposició (*de*), a diferència del francès, on la preposició seleccionada és *à*: *il est à plaindre* (TLFi, *s.v. plaindre*, I.A.4.).

III. CONVERGÈNCIES SEMÀNTIQUES

III.1. SIGNIFICATS SECUNDARIS DE *PRENDERE*

L'anàlisi semàntica de certes paraules pot destacar altres tendències comunes. És el cas dels verbs *prendre* i *a prinde*, que continuen, en català i en romanès, el llatí **prendre* i que evolucionaren cap a la significació 'solidificar, espessir un líquid per refredament o per una acció química' en el context *la llet s'ha pres* (en català) (DCVB, *s.v. prendre* I VI), *laptete s-a prins* (en romanès). En castellà, per exemple, s'empraria en aquest context els verb *cuajar* o *coagular* (DRAE, *s.v. cuajar*).

Examinem ara la situació de les altres llengües romàniques pel que fa a la difusió del verb *prendre* amb el significat 'solidificar, espessir un líquid per refredament o per una acció química'.

En italià n'hi ha només una empremta per mitjà del derivat *rapprendere* 'rendere denso, solido', de *prendre* amb el doble sufix *ra(d)-* (Cortelazzo Zolli 1999: 1321).

En els dialectes del nord-est de França el sintagma *lait pris* fou registrat amb el sentit 'llet presa, solidificada', però la paraula que més sovint expressa aquest significat és *caillé* o *calada* (al sud de França), registrada a la major part de la xarxa cartogràfica de l'ALF (en la carta 195 *Du lait caillé*).

III. 2. SIGNIFICATS SECUNDARIS DE *VENIRE*

El cat. *venir* i el rom. *veni* estan atestats amb el sentit 'tornar-se, convertir-se'; ex. cat. *aquesta nena ve gran* (DCVB, *s.v. venir* I.14.), rom. *o vint copilul ficior mare* 'el nen es tornà noi' (DLR 1997: 325).

Al DCVB (*ibid.*), els contextos citats que il·lustren aquest valor semàntic pertanyen sia al català dialectal, sia al català escrit dels segles XVI o XVII. En romanès, el mateix significat és reservat al llenguatge popular segons els autors del DLR (*ibid.*). Tanmateix la forma insòlita del participi, *vint*, associat al significat, i les fonts corresponents als exemples citats en aquest diccionari destaquen més aviat el caràcter dialectal del sentit.

III.3. SIGNIFICATS SECUNDARIS DE *MINUTALIA*

Minutalia, enregistrat en llatí amb el sentit de ‘cosa sense importància’, es continua en romanès per mitjà de *măruntaie* (DLR 1965: 293, 294). Com la paraula romanesa *măruntaie*, la paraula catalana *menudalla* podria procedir del llat. *minūtālia*. L’origen llatí del mot és subratllat al DCVB (*s.v. menudalla*). Aquesta hipòtesi no és rebutjada per Joan Coromines (1985: 595), qui admet també la possibilitat d’una derivació interna amb el sufixe *-alla*, molt productiu en català. El rom. *măruntaie* es conserva en la llengua antiga i regional amb el sentit etimològic ‘coses sense importància’ (DLR, *ibid.*). El significat principal de la paraula, però, és ‘vísceres d’un animal o d’un ésser humà’ (*ibid.*), significat que ens permet d’obrir una analogia amb el rossellonès, on la paraula emparentada amb el rom. *măruntaie* fou atestada amb el sentit ‘trossos de les vísceres d’un animal’ (segons les dades recollides al DCVB, *s.v. menudalla* 3.). Sentits similars al significat secundari del rom. *măruntaie* no foren registrats en altres llengües romàniques on es conserva el llat. *minutalia*, per exemple en francès o en italià (TLFi, *s.v. menuaille*; von Wartburg 1967: 136; Cortelazzo Zolli 1999: 934). És possible que els dos significats semblants atestats en romanès i en rossellonès siguin creacions independents considerant que la motivació d’aquesta evolució semàntica podria haver-se manifestat en qualsevol llengua, però, si admetem que el cat. *menudalla* continua el llatí *minūtalia*, no exclouem la possibilitat que el significat sigui conservat del llatí.

III.4. SIGNIFICATS SECUNDARIS DE *ADDŪCĒRE*

Tant en romanès com en català els continuadors del llatí *addŭcĕre* són atestats amb l’accepció ‘assemblar-se (una persona o cosa amb una altra)’ (DCVB, *s.v. adur* 2; DA 1913: 49); ex: cat. «aquests dos germans s’aduen molt»; rom. «acești doi frați aduc mult». Com en català, en romanès el verb degué sofrir la influència del sinònim *assemblar-se* pel que fa als casos de les formes acompanyades pel pronom reflexiu: rom. «se aduce mult cu lăiețele noastre» ‘s’assembla molt a les nostres gitanes’ (DA, *ibid.*); rom. «o ghirlantă de frunze ce își aduce ca ale măslinului» ‘una garlanda de fulles que s’assembla a les fulles de l’olivera’ (*ibid.*).

Podria tractar-se d’una significació figurada heretada del llatí, puix que la idea de dur una cosa no és associada obligatòriament i en primer lloc amb la noció de semblança que podria suggerir una explicació basada en evolucions semàntiques paral·leles. L’única diferència que es nota és el règim del verb, que en català és només reflexiu.

III.5. SIGNIFICATS SECUNDARIS DE *POTERE

A partir del sentit més general de ‘ésser capaç; tenir la força, habilitat o mitjans (de fer una cosa)’ el verb que continua el llatí *potere adquirir, per restricció semàntica, el significat de ‘vèncer’ en el dacoromanès antic i en aromanès (DLR 1984: 1836; Papahagi 1963: 873) i ‘ésser superior a algú, avantatjar-lo en forces’, en català (DCVB, *s.v. poder* 2.). El sentit ‘vèncer’ i altres valors semàntics similars es registraren també en el domini gal·loromànic (en francès arcaic, cf. von Wartburg 1958: 232) i en castellà (DRAE, *s.v. poder*¹). És possible que aquesta evolució convergent tingui l’origen en el període romànic comú puix que estigué documentada a les fases arcaiques o dialectals de varies llengües romàniques, el que subratlla un fenomen en via de desaparició i doncs susceptible d’ésser interpretat com un element heretat del llatí.

CONCLUSIONS

Com resulta de l’inventari comentat en el nostre article, no existeixen paraules comunes en romanès i en català no documentades en altres llengües romàniques. En canvi, és

interessant observar que només en romanès i en català algunes paraules de l'inventari comú transmès a les llengües romàniques foren més longeves. El fet que aquestes paraules siguin encara molt freqüents en el llenguatge actual en català i en romanès actual ha permès de vegades l'aparició d'una sèrie molt rica de significats. Una part dels sentits secundaris no atestats en altres llengües emparentades són molt similars o idèntics en les dues llengües analitzades. No podem saber si aquestes convergències semàntiques són signes d'una herència comuna o si són desenvolupaments tardans resultats per la generalització d'uns contextos metafòrics basats en motivacions universals. És més probable, però, que les coincidències constatades a nivell del significat reflecteixin fenòmens patrimonials en el cas dels sentits atestats molt aviat en la llengua (com el sentit 'vèncer' o 'ésser superior' del rom. *putea* i del cat. *poder*) o en els dialectes o en el cas de les accepcions que podrien ser més difícilment associades a metàfores universals (és el cas del sentit 'assemblar-se' per als continuadors romanès i català del llat. *adducere*).

La perspectiva comparativa ens dona més arguments a favor del caracter hereditari de certes paraules com el rom. *aminte* o el cat. *aprop*. En l'anàlisi etimològica de les dues paraules és important de prendre en consideració també el paper de les paraules emparentades registrades en altres llengües romàniques.

És conegut el caràcter conservador de les expressions. Aquest fenomen ens ha permès d'establir analogies no només entre paraules i significats, sinó també entre certes locucions conservades en les variants populars del romanès i del català.

MIHAELA-MARIANA MORCOV

mihmorcov@yahoo.com

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”

BIBLIOGRAFIA

- ALF = Gilliéron, Jules/Edmont, Edmond, 1902–1920. *Atlas linguistique de la France*, vol., Paris, Champion.
- Atlasul lingvistic român*. sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II (ALR II), vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.
- Candrea Densusianu 2003 = I.-A.Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elemente latine (A-Putea)*, Editura Paralela 45, Pitești-București.
- Cihac I 1870 = A. De Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, Ludolphe St-Goar, Francfort, 1870.
- Ciorănescu 2002 = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura Saeculum, I.O. București 2002.
- Coromines = Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari dela llengua catalana*, vol. I, 1980, *A-B*, vol. III, 1982, *D-F*, vol. IV, 1984, *F-Li*, volum V, 1985, *L-Ny*, vol. VI 1986, *O-Q*, DECat vol. VII, *R-Sof*, 1987, Curial Edicions Catalanes, Caixa de Pensions, «La Caixa», Barcelona.
- Cortelazzo Zolli 1999 = Manlio Cortelazzo e Paolo Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, seconda edizione, Zanichelli, Bologna, 1999.
- DA = *Dicționarul limbii române*, Tomul I, partea I, *A-B*, 1913, Librăriile Socec & Comp. Și C. Sfetea, Tomul I, partea a II-a, *C*, 1940, Tipografia Ziarului „Universul”, Tomul II, partea I, *F-I*, 1934, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București.
- DCVB = *Diccionari català-valencià-balear*, Editorial Moll, Institut d'Estudis Catalans, <http://dcvb.iecat.net/>.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, (Academia Română), Iorgu Iordan, Alexandru Graur Ion Coteanu, Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, tomul I, Partea a 6-a, Litera D (*Discord-Dyke*) 2009; Tomul V, Litera L (*Li-Luzulă*), 2008; Tomul VI, Litera M, 1965;

- Tomul VIII, Partea a 3-a, Litera P (*Până-Pogribanie*), 1977; Tomul VIII, Partea a 5-a, Litera P (*Presin-Puzzolână*), 1984; Tomul XI, Partea a 3-a, Litera T (*Tocană-Twist*), 1983; Tomul XII, Partea a 2-a, Litera U, 2002; Tomul XIII, Partea 1, Litera V (*V-Veni*) 1997, Editura Academiei Române, București.
- DELR 2011 = *Dicționarul etimologic al limbii române*, volumul I, Editura Academiei Române, București, 2011.
- DRAE = *Diccionario de la lengua española*, Real Academia Española, <http://dle.rae.es/?id=6S13ycd>.
- Kasten Cody 2001 = Lloyd A. Kasten, Florian Cody, *Tentative dictionary o medieval spanish*, The Hispanic Seminary of Medieval Studies, New York, 2001.
- Meyer-Lübke 1972 = *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, W. Meyer-Lübke, Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg, 1972.
- Papahagi 1963 = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, Editura Academiei Române, București, 1963.
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Institutul de Arte grafice „Presa Bună”, Iași, 1939.
- Tiktin = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I, A-C, 1986; Band II, D-O, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1988.
- TLFi = *Trésor de la langue française informatisé, Analyse et traitement informatique de la langue française*, <http://www.atilf.fr/spip.php?rubrique77>.
- TLIO = Beltrami, Pietro G./Leonardi, Lino (dir.), 1998-. *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini*, Florence, CNR, <http://tlio.oiv.cnr.it/TLIO>.
- Von Wartburg = Wartburg, Walther von et al., *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, 3 Band, Leipzig, K. Gramlich, Pliezhausen, 1949; 6 Band, I Teil, *Mabile-Mephitis*, Basel- Zbinden Druck und Verlag AG, 1969; 6 Band, II Teil, *Mercatio-Mneme*, Basel- Zbinden Druck und Verlag AG, 1967; 9 Band, *Placabilis-Pyxis*, Basel –R.G. Zbinden & Co, 1959; 10 Band, Basel – R.G. Zbinden & Co, 1962; 13 Band II Teil, *To-Tyrus*, Basel- Zbinden Druck und Verlag AG, 1967; 16 Band, *Germanische Elemente*, G-R, Basel –R.G. Zbinden & Co 1959.
- Wagner 1962 = Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, volume I, 1960, volume II 1962, Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg, volume II, 1962.